

ΦΙΛΟΘΕΗ ΚΟΛΙΤΣΗ

Ο ρόλος του αναγνώστη στο αφήγημα του Νίκου Καχτίτση
Ποιοι οι Φίλοι (1959)

Ο ΝΙΚΟΣ ΚΑΧΤΙΤΣΗΣ (1926-1970), ένας πρωτοποριακός και όχι ιδιαίτερα γνωστός στο ευρύ κοινό νεοέλληνας συγγραφέας,¹ πέρασε τα παιδικά και νεανικά του χρόνια στην ιδιαίτερη πατρίδα του, την Ηλεία. Ως πεζογράφος όμως ανήκει μάλλον στον ευρύτερο ελληνισμό της διασποράς, εφόσον εν μέσω ταξιδιών και περιπλανήσεων έζησε δύο χρόνια στο Καμερούν της Αφρικής και τελικά εγκαταστάθηκε στο Μόντρεαλ του Καναδά.² Το πεζογραφικό του έργο, δημοσιευμένο την οκταετία 1959-1967, εμπεριέχει συχνές αποστροφές προς τον αναγνώστη, τον οποίο συστηματικά παραπλανεί, διαφεύδοντας τις προσδοκίες του. Το παρόν κείμενο εξετάζει το ρόλο του αναγνώστη στο αφήγημα του Καχτίτση *Ποιοι οι φίλοι*, κάνοντας αναφορές στην αναγνωστική θεωρία του Iser, γνωστή ως θεωρία της αισθητικής ανταπόκρισης (theory of aesthetic response).³

Ο Iser, επιχειρώντας να υπερβεί τόσο τη στρουκτουραλιστική απολυτοποίηση του κειμένου, όσο και την ψυχαναλυτική προμοδότηση του αναγνώστη/ υποκειμένου, εξετάζει και τους δύο πόλους της λογοτεχνικής επικοινωνίας, το κείμενο και τον αναγνώστη, και περιγράφοντας την αλληλεπίδρασή τους δημιουργεί τον όρο/έννοια του *υπονοούμενου αναγνώστη* (implied reader). Ο όρος αυτός νοείται ταυτόχρονα ως *κειμενική δομή* (textual structure), συμπερι-

1. Το πεζογραφικό έργο του Νίκου Καχτίτση περιλαμβάνει τα σύντομα αφηγήματα *Ποιοι οι Φίλοι* (1959), *Η Ομορφάσχημη* (1960), *Το Ενύπνιο* (1960), τη νουβέλα *Ο Εξώοτης* (1964), την έντεχνη βιογραφική μαρτυρία *Η Περιπέτεια ενός Βιβλίου* (1965) και το μυθιστόρημα *Ο Ήρωας της Γάνδης* (1967). Όλα τα έργα επανεκδόθηκαν από τη "Στιγμή" (1985-1988). Ο Γιώργος Δανιήλ, προσωπικός φίλος του Καχτίτση, δημοσίευσε δύο μελέτες για το συγγραφέα (*Ο Λεπιδοπτερολόγος της Αγωνίας Νίκος Καχτίτσης*, Αθήνα, Νεφέλη, 1981 και *Αίγλη και Άγχος*, Αθήνα, Εστία, 1986) στις οποίες εξέδωσε και ορισμένα αδημοσίευτα έργα και επιστολές του Καχτίτση. Τα λογοτεχνικά περιοδικά *Νεοελληνικός Λόγος* (1974), *Αντί* (1985, τχ. 298), *Η Λέξη* (1985, τχ. 50), *Το Τέταρτο* (1985, τχ. 8), *Γράμματα και Τέχνες* (1986, τχ. 46), *Χάρτης* (1986, τχ. 19) έχουν κατά καιρούς δημοσιεύσει κριτικά άρθρα για τον Καχτίτση καθώς επίσης και ιδιωτικές επιστολές του και νεανικά του πεζογραφήματα.

2. Για βιογραφικές πληροφορίες βλ. Η. Χ. Παπαδημητριάδης "Νίκος Καχτίτσης" στη *Μεταπολεμική Πεζογραφία*, τ. Δ', Αθήνα, Σοκόλης, 1988, σ. 8-10.

3. Το κείμενο αποτελεί μέρος της μεταπτυχιακής εργασίας "Καχτίτσης και αναγνώστης" που κατατέθηκε στο Αριτοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Η εργασία στο σύνολό της εξετάζει το ρόλο του αναγνώστη στο πεζογραφικό έργο του Νίκου Καχτίτση παίρνοντας ως κύριο θεωρητικό άξονα το έργο του Wolfgang Iser, *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*, Βαλτιμώρη, Johns Hopkins University Press, 1978.

λαμβάνοντας την προ-δόμηση ενός δυνητικού νόηματος από το ίδιο το κείμενο, αλλά και ως *δομημένη πράξη* (structured act), παραπέμποντας στην ενεργοποίηση αυτού του δυνητικού νόηματος από τον αναγνώστη (Iser, 1978: xii). Με άλλα λόγια το ίδιο το κείμενο ορίζει τις συνθήκες ανάγνωσής του (*στρατηγική του κειμένου*), οι οποίες όμως πρέπει να αξιοποιηθούν από τον αναγνώστη (σ. 86). Στη διαλεκτική σχέση κειμένου - αναγνώστη σημαντικό ρόλο παίζουν οι ασυνέχειες ή ρήξεις ενός κειμένου, που ο Iser ονομάζει *κενά* (blanks) και *αρνήσεις* (negations). Τα πρώτα συνιστούν ασυνέχειες στον συνταγματικό άξονα μεταξύ των διαφορετικών μερών του κειμένου, ενώ οι δεύτερες αποτελούν ρήξεις στον παραδειγματικό άξονα και αφορούν την αμφισβήτηση κοινωνικών και λογοτεχνικών νορμών από το κείμενο (σ. 169). Τα κενά και οι αρνήσεις υποδηλώνουν ότι το διατυπωμένο κείμενο έχει ένα μη διατυπωμένο ανάλογο που ο Iser ονομάζει *αποφατικότητα* (negativity). Πρόκειται για την άγραφη βάση του κειμένου που δίνει τη δυνατότητα στις γραμμένες λέξεις να υπερβούν το κυριολεκτικό τους νόημα προς μια νοηματική κατεύθυνση, η οποία μολονότι δεν έχει διατυπωθεί, ενυπάρχει στις προθέσεις του κειμένου (σ. 226). Συμπερασματικά λοιπόν θα λέγαμε ότι ο Iser βλέπει το λογοτεχνικό έργο όχι ως ένα αντικείμενο που μπορεί να οριστεί αντικειμενικά και απόλυτα, αλλά ως ένα αποτέλεσμα που πρέπει να βιωθεί προσωπικά από τον κάθε αναγνώστη.

Η νεότερη γραφή του Καχτίση, ένα δείγμα της οποίας θα εξετάσουμε στη συνέχεια, διάτρητη από ασυνέχειες και ρήξεις, προ(σ)καλεί τους πραγματικούς αναγνώστες σε ενεργό συμμετοχή, προκειμένου το κείμενο (text) να μετασηματιστεί σε λογοτεχνικό έργο (literary work) (σ. 274-275).

Περίληψη του έργου

Το πρώτο χρονολογικά έργο του Νίκου Καχτίση *Ποιοι οι Φίλοι* είναι ένα "απόσπασμα από γράμμα προς αποσκιρτήσαντα φίλον", όπως δηλώνεται χαρακτηριστικά στον υπότιτλο του έργου. Ο αφηγητής του κειμένου και αποστολέας του γράμματος παραμένει ως το τέλος ανώνυμος, ενώ ο αποσκιρτήσας φίλος και παραλήπτης του γράμματος είναι ο αριστοκράτης εστέτ ονόματι Γεδεών. Το πρώτο κεφάλαιο του αφηγήματος αναφέρεται στη γνωριμία του αφηγητή με το Γεδεών, μέσω του κοινού τους φίλου, Ιάσονα, κατά τη διάρκεια φιλολογικής δεξίωσης στο σπίτι του Γεδεών. Στα επόμενα κεφάλαια παρουσιάζονται παρατακτικά οι άλλοι φίλοι του αφηγητή, ο Ιάσοντας, ο Στέλιος και ο Φάνης. Στη συνέχεια η αφήγηση εστιάζεται στο Γεδεών, περιγράφοντας οικογενειακά στιγμιότυπα της ζωής του, την αντιζηλία του με το Στέλιο και την υποκριτική σχέση του με τον Ιάσονα, τον οποίο υποβάλλει σε εξευτελιστικές ταπεινώσεις. Οι τελευταίες σελίδες αναφέρονται στη δύσκολη περίοδο που περνούσε τότε ο Ιάσοντας, στη μεγάλη φτώχεια του και στο ψυχολογικό του αδιέξοδο.

Η διάφηση της αναγνωστικής προσδοκίας (τα κενά της αφήγησης)

Ο Νίκος Καχτίτσης εμφανίζεται στο λογοτεχνικό χώρο με το πρωτόλειο *Ποιοι οι Φίλοι*, το οποίο αρχικά δημοσιεύεται στο περιοδικό *Διαγώνιος* το 1959 στη Θεσσαλονίκη. Ο ιδιόρρυθμος τίτλος του έργου (*Ποιοι οι Φίλοι*), εξαιτίας της έλλειψης σημείου στίξης, μπορεί να διαβαστεί με δύο τρόπους «Ποιοι οι Φίλοι;» και «Ποιοι; Οι Φίλοι.». Και στις δύο όμως περιπτώσεις ο τίτλος προϋδεάζει τον αναγνώστη για τη διήγηση των τεκταινομένων σε μια φιλική συντροφιά, ενώ παράλληλα εμπεριέχει μια συγκρατημένη συναισθηματική φόρτιση. Η κατοπινή αριθμητική διαφοροποίηση του υπότιτλου (απόσπασμα από γράμμα προς αποσκιρτήσαντα φίλον) συρρικνώνει το θέμα του έργου (πέρασμα από το λόγο για τους φίλους στο λόγο για τον αποσκιρτήσαντα φίλο) συνιστώντας ένα κενό — με άλλα λόγια ένα ρήγμα ή μια ασυνέχεια — ως προς το περιεχόμενο του τίτλου. Παράλληλα ο υπότιτλος τοποθετεί το αφήγημα αλλά και τον αναγνώστη του στην περιοχή του επιστολικού λόγου. Ο λόγος αυτός — χρηστικός ή λογοτεχνικός — είναι φύσει διαλεκτικός, εφόσον απευθύνεται σε κάποιον Άλλον, τον οποίον και εμπεριέχει. Στο συγκεκριμένο μάλιστα κείμενο αποικιά χαρακτηρα εξομολόγησης ή διαμαρτυρίας, εφόσον πρόκειται για επιστολή που στέλνει φίλος σε φίλο αποσκιρτήσαντα. Η διαρκής παρουσία του παραλήπτη της επιστολής (αποδέκτη της αφήγησης)⁴ με τις αλληπάλληλες αποστροφές του αποστολέα (αφηγητή) προς αυτόν, δημιουργεί ένα κλίμα αμεσότητας και οικειότητας. Ενώ όμως σε πρώτο επίπεδο ο αφηγητής απευθύνεται στο Γεδεών, σε ένα δεύτερο επίπεδο ο συγγραφέας Καχτίτσης απευθύνεται στον αναγνώστη του. Με το κλίμα αμεσότητας και οικειότητας που δημιουργείται, η αφήγηση συμπαρασύρει τον αναγνώστη και κατευθύνει σταθερά την προσοχή του γύρω από τη σχέση των δύο φίλων. Η ασυνείδητη αίσθηση της 'λαθρανάγωσης' ξένης επιστολής εντείνει το αναγνωστικό ενδιαφέρον προς την ίδια κατεύθυνση. Το τέλος του Α' κεφαλαίου προϋδεάζει τον αναγνώστη να αναμένει τη διήγηση μιας φιλικής σχέσης και κάποιο ή κάποια γεγονότα που οδήγησαν στην κατάλυση της.⁵

Για την ηλικία σου, έδειχνες, αναλόγως, ικανότητες πολλές, πήρες στην καρδιά μου μια ορισμένη θέση, σου συγχώρησα και αυτή ακόμα τη νεανική υπεροψία (εγώ ήμουν τρία χρόνια μεγαλύτερος), και τον τρόπο με τον οποίο φέρθηρες στον Ιάσονα. Και όταν κατά τα μεσάνυχτα, εγκατέλειπα το σαλόνι σου, πιασμένος αγαζέ με τον Ιάσονα, και με νοστή ακόμα την εν-

4. Κάθε αφήγηση προϋποθέτει τουλάχιστον ένα υποκείμενο – τον *αφηγητή* (narrator) – και κάποιον στον οποίο απευθύνεται ο αφηγητής – τον *αποδέκτη της αφήγησης* (narratee). Βλ. G. Genette, *Narrative Discourse*, Οξφόρδη, Blackwell, 1980, σ. 259.

5. Όλες οι παραπομπές στα έργα του Καχτίτση αφορούν την έκδοσή τους από τη "Στιγμή".

θαρρυντική χειρονομία σου να με πάρεις ιδιαίτερος από τους άλλους, μέσα στο συνωστισμό που δημιουργήθηκε στο χωλ όπως χωρίζαμε, ορίζοντάς μου συνάντηση για άλλη μέρα, είχα πλέον πεισθεί ότι η φιλία μας θα είχε μέλλον. (1986, 14-15)⁶

Ωστόσο, η απροσδόκητη συνέχεια της αφήγησης αφήνει τις προαναφερθείσες αναγνωστικές προσδοκίες μετέωρες, καθώς ο λόγος εγκαταλείπει τον αποσκιρτήσαντα φίλο και στρέφεται στο σύνολο των φίλων. Ο αναγνώστης βρίσκεται και πάλι αντιμέτωπος με ένα κειμενικό κενό. Το δεύτερο κεφάλαιο του έργου αναφέρεται στο φίλο και συγκάτοικο του αφηγητή, Ιάσονα, στη "σπαραχτική ένδειά" του, στις καθημερινές προστριβές τους και στην προσφιλή συνήθεια του φτωχού καλλιτέχνη να διηγείται με τρόπο παραστατικό τα όνειρά του. Το πρόσωπο αυτό γίνεται ο σύνδεσμος για τη γνωριμία του αφηγητή με δύο άλλους φίλους, το Στέλιο και το Φάνη. Στο τρίτο κεφάλαιο περιγράφεται λεπτομερώς η επίσκεψη του αφηγητή και του Ιάσονα στο σπίτι του Στέλιου, η ψυχρή υποδοχή του τελευταίου και η ανταρχική συμπεριφορά του απέναντι στον Ιάσονα. Στο τέταρτο κεφάλαιο ο αφηγητής και ο Ιάσονας επισκέπτονται το Φάνη. Η παρουσία κάποιου μυστηριώδους επισκέπτη δημιουργεί μια παράδοση ατμόσφαιρα, που εντείνεται από την εχθρική αντιμετώπιση των επισκεπτών από τον αδερφό του Φάνη. Η περιέργεια του αναγνώστη, στραμμένη, είτε προς τη θεματική ευρύτητα του τίτλου, είτε προς τον εξειδικευμένο υπότιτλο, παραμένει ανικανοποίητη, καθώς βρίσκεται διαρκώς αντιμέτωπη με χάσματα και κενά. Ο αναγνώστης μαθαίνει μόνο σκόρπια στιγμιότυπα της ζωής των φίλων, τετριμμένα και χωρίς συνοχή μεταξύ τους, ενώ συνεχίζει να αγνοεί τα αίτια της αποσκιρτήσης του φίλου. Η μόνη σύνδεση μεταξύ των τριών κεφαλαίων είναι η παρουσία κάποιων λέξεων ή φράσεων στο τέλος κάθε κεφαλαίου, οι οποίες επαναλαμβάνονται στην αρχή του επόμενου:

Είχα την ευτυχία να ανήρω κι εγώ στη μερίδα αυτή των ευνοούμενων φίλων του [του Στέλιου]... αν και με κρατούσε πάντοτε σ' απόσταση, η οποία όμως με έφερνε όλο και πιο πολύ κοντά του, σαν το σκύλο, που όσο τον κλωτσάμε, τόσο αυτός έρχεται και μας γλείφει τα χέρια (1986, 26). (τέλος τρίτου κεφαλαίου)⁷

Στη μερίδα των ευνοούμενων φίλων του Στέλιου ανήκε και ο καλός μας φίλος, και παλιός συνεργάτης του "Οδυσσέα", Φάνης Τ... (1986, 26) (αρχή τέταρτου κεφαλαίου)

6. Η παρενθετική πρόταση αυτού του αποσπάσματος "εγώ ήμουν τρία χρόνια μεγαλύτερος" δεν είναι τυχαία. Ενώ υποτίθεται πως ο αφηγητής απευθύνεται στον αποδέκτη της αφήγησης, στην ουσία ο συγγραφέας απευθύνεται στον αναγνώστη του κειμένου.

7. Όλες οι υπογραμμισμένες φράσεις του κειμένου είναι δικές μου.

Στο πέμπτο κεφάλαιο η αφήγηση επιστρέφει στον αποσκιρτήσαντα φίλο (Γεδεών) και εστιάζεται σε διάφορα στιγμιότυπα της ζωής του. Κάποια από αυτά αναφέρονται στις σχέσεις του με τα υπόλοιπα μέλη της οικογένειάς του και στην τυραννική συμπεριφορά του απέναντί τους, και κάποια άλλα στους υπεροπτικούς τρόπους του απέναντι στους φίλους του. Ωστόσο, το ερώτημα σχετικά με τα αίτια της αποσκιρτήσης του φίλου προσκρούει σε μια παρατεταμένη κειμενική σιωπή (κενό).

Το τελευταίο κεφάλαιο αφιερώνεται στον Ιάσονα και στη σχέση του με τους υπόλοιπους φίλους. Προκειμένου να γίνει δεκτός στο σαλόνι του αριστοκράτη και εστέτ Γεδεών, ο Ιάσοντας υποβάλλεται σε αμέτρητες δοκιμασίες, αλλά παρά τις ταπεινώσεις του εκδηλώνει υποκριτικό θαυμασμό για τον πλούσιο φίλο του. Τελικά η έλλειψη επαγγέλματος και η ανέχεια οδηγούν το φτωχό ποιητή στην απομόνωση και στη φυγή. Κι ενώ ο αναγνώστης περιμένει να βρει, έστω και στην τελευταία σελίδα, το συνδυετικό κρίκο όλων των προηγούμενων μεμονωμένων αφηγήσεων, διαφεύδεται οριστικά, καθώς το αφήγημα κλείνει με τα υπαινικτικά λόγια:

Μεσολαβούσαν, επομένως, τυραννικά διαλείμματα, που ανίκανος (ο Ιάσοντας) να συμβιβαστεί με τον έξω κόσμο, και καταπληγωμένος, επιζητούσε τη χαρά στον ίδιο τον εαυτό και στο γράψιμο, περνώντας περιόδους αφάνταστης πενίας - και τότε ήταν που βρίσκατε σεις την ευκαιρία να ορμήσετε στο κουρασμένο του κορμί... (1986, 48)

Διαβάζοντας λοιπόν το *Ποιοι οι Φίλοι* ο αναγνώστης παρατηρεί πως η αφήγηση είναι μια συνειρμική μνήμη που τον αφήνει διάρκως μετέωρο. Αυτό συμβαίνει όχι τόσο λόγω της έλλειψης χρονικών και αιτιακών σχέσεων των γεγονότων, αλλά εξαιτίας της απουσίας κεντρικών γεγονότων, που θα έδιναν κάποιες απαντήσεις στις απορίες του. Αντί αυτών το αφήγημα περιορίζεται σε τετριμμένες καθημερινές σκηνές και εξελίσσεται αντικλιμακωτά.⁸ Επιπλέον όλα τα επίμερους θέματα που παρατίθενται παραμένουν ανολοκλήρωτα. Το έργο είναι γεμάτο κενά και χάσματα σε τέτοιο βαθμό που θα μπορούσε να πει κανείς πως οι σιωπές είναι περισσότερες από τις παρεχόμενες πληροφορίες.⁹

8. Βλ. I. Reid, *Αφήγημα*, (μτφρ. Α. Μεγάλου-Σεφεριάδη), Αθήνα, Εριής, 1988, σ. 89.

9. Το αφήγημα παρουσιάζεται ως "απόσπασμα" από γράμμα προς αποσκιρτήσαντα φίλο, χαρακτηρισμός που δηλώνει άμεσα και ρητά την ύπαρξη ενός ακόμα κενού μέσα στο κείμενο. Στην προκειμένη περίπτωση όμως πρόκειται μάλλον για παραπλανητικό κενό, εφόσον παραπέμπει σε μια προσφιλή τακτική του συγγραφέα που θα συναντήσουμε και σε άλλα έργα του.

Η παρέκκλιση της αφήγησης από κοινωνικές και λογοτεχνικές νόρμες (οι *αρνήσεις* του κειμένου)

Στο πεζογράφημα *Ποιοι οι Φίλοι* έχουμε την ατμοσφαιρική αναπαράσταση μιας φιλολογικής συντροφιάς νέων και μιας εποχής. Στο κείμενο παρουσιάζονται με λεπτομέρειες οι συναντήσεις εκκολαπτόμενων ποιητών, στο σαλόνι του αριστοκράτη της παρέας, εικόνα που παραπέμπει τον αναγνώστη σε μια *κοινωνική νόρμα* της εποχής, τα φιλολογικά σαλόνια. Ωστόσο, οι νεαροί ποιητές, αντί να περιβάλλονται από αίγλη και μεγαλοφυχία, είναι δέσμοι παθών και αντιζηλιών ή μαστίζονται από απελπιστική φτώχεια. Η κοινωνική λοιπόν νόρμα, καθώς μεταφέρεται σε λογοτεχνικά συμφραζόμενα, απομυθοποιείται και παρωδεύεται. Σύμφωνα με την ορολογία του Iser συνιστά μια *άρνηση*, που δίνει στον αναγνώστη τη δυνατότητα να περάσει από τη ρομαντική εξιδανίκευση στη ρεαλιστική κριτική αντιμετώπιση μιας κοινωνικής πραγματικότητας.

Κατ' αναλογία με την παραμόρφωση /παρωδία της κοινωνικής νόρμας στο παρόν πεζογράφημα παρατηρείται παρέκκλιση και από μια *λογοτεχνική νόρμα*. Συγκεκριμένα έχουμε ανατροπή του βασικού χαρακτηριστικού του επιστολικού λόγου, της στρατηγικής της σαγήνης.¹⁰ Αντί ο αφηγητής-αποστολέας να προσπαθεί να προσελκύσει το ενδιαφέρον ή να επιστήσει την προσοχή του αποδέκτη της αφήγησης-παραλήπτη προς κάποια συγκεκριμένη κατεύθυνση, περνά από θέμα σε θέμα, πλατειάζει, υπαινίσσεται, αλλά δε λείπει τίποτα ξεκάθαρα, απογοητεύοντας τον αποδέκτη της αφήγησης-παραλήπτη αλλά και τον αναγνώστη.

Η αφήγηση ως θεματικό ανάλογο

Ο αναγνώστης ολοκληρώνοντας την ανάγνωση του αφηγήματος παραμένει αμήχανος, εφόσον ο θραυσματικός λόγος του κειμένου φαίνεται να στερείται παντελώς συνοχής. Ωστόσο αν μείνει προδομένος στην πρώτη ανάγνωση, σε μια δεύτερη ανάγνωση, όντας υποψιασμένος, προσπαθεί να το διαβάσει με διαφορετικό, μη απλουστευτικό τρόπο. Τα αλλεπάλληλα *κενά* του κειμένου (ακύρωση του τίτλου και του υπότιτλου, διαρκής διάψευση της αναγνωστικής προσδοκίας, ανοιχτό τέλος) και σε μικρότερο βαθμό οι *αρνήσεις* του (απομυθοποίηση των φιλολογικών σαλονιών και της ζωής των ποιητών, παρέκκλιση από τη στρατηγική της σαγήνης) μπορούν να δώσουν το κλειδί (*στρατηγική του κειμένου*) για την αποκρυπτογράφηση του που είναι η σταδιακή απο-εξοικείωση

10. Κάποιοι ερευνητές δέχονται πως η επιστολογραφία είναι λογοτεχνικό είδος και θεωρούν τη στρατηγική της σαγήνης ως ένα από τα σημαντικότερα γνωρίσματά της, ενώ κάποιοι άλλοι τηρούν δύσπιστη στάση απέναντί της. Βλ. Π. Μουλλάς, *Ο λόγος της απουσίας: Δοκίμιο για την επιστολογραφία*, Αθήνα, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης, 1992, σσ. 151-155.

του αναγνώστη από τους παραδοσιακούς αφηγηματικούς τρόπους και η καθοδήγηση του αναγνώστη ενδιαιρούμενος προς την περιοχή της αφήγησης και όχι της ιστορίας.¹¹ Έτσι ο αναγνώστης αξιοποιώντας τις *κειμενικές δομές* πέραν στην *πράξη*, δηλαδή στην οικοδόμηση συνάφειας, που είναι επίσης *δομημένα*, εφόσον το κείμενο παρέχει 'σημεία' που μεθοδεύουν την επίτευξή της. Διαβάζοντας το *Ποιοι οι Φίλοι* με μια τέτοια προοπτική ο αναγνώστης παρατηρεί την αναλογική σχέση του επιπέδου της ιστορίας και της αφήγησης. Στο πεζογράφημα υπάρχει διάχυτη ειρωνεία¹² με τη μορφή παρωδίας, η οποία ξεκινώντας από το αφηγηματικό επίπεδο, όπου ανατρέπεται το αριστοτελικό τρίπτυχο: αρχή - μέση - τέλος, επικεντρώνεται στο θεματικό άξονα του έργου. Μέσα από το φαύλο κύκλο της αφήγησης, ο αναγνώστης βιώνει άμεσα το φαύλο — και κατά συνέπεια ειρωνικό — κύκλο της ζωής και της φιλίας των 'φίλων'. Η αφήγηση δεν διηγείται μια φιλία που διαλύθηκε μετά από κάποιο γεγονός: αναφέρεται σε μια φιλική συντροφιά που διαρκώς αυτο-διαλύεται. Η έμφαση στη λεπτομέρεια λειτουργεί κατά κανόνα σαν συνδήλωση και όχι σαν δήλωση, ενώ το ίδιο το κείμενο συνιστά ένα μετα-λόγο που δε μιλάει για το θέμα αλλά αποτελεί ανάλογο του θέματος.¹³ Αυτή η δυνατότητα που το κείμενο παρέχει στον αναγνώστη να υπερβαίνει το διατυπωμένο λόγο και να φτάνει σε ένα μη διατυπωμένο νόημα, προ-τιθέμενο όμως από το κείμενο, ονομάζεται από τον Iser *αποφατικότητα*. Χάρη στην αποφατικότητα αίρεται η ασυμμετρία του κειμένου, το κάθε τμήμα του γίνεται λειτουργικό, τα κενά μετατρέπονται σε φορείς συνοχής, το κείμενο μετασχηματίζεται σε λογοτεχνικό έργο και ο αναγνώστης γίνεται συ-συγγραφέας.

11. Ο Gerard Genette διακρίνει την *ιστορία* από την *αφήγηση*. Με τον πρώτο όρο υποδηλώνεται το σημαίνόμενο ή το αφηγηματικό περιεχόμενο ενός κειμένου, ενώ με το δεύτερο το σημαίνον, ο λόγος ή το ίδιο το αφηγηματικό κείμενο. Βλ. *ό.π.*, σ. 27.

12. Ο Παναγιώτης Μουλλάς γράφει χαρακτηριστικά πως "ο σαρκασμός ίσως είναι η κινητήρια δύναμη, το αίτιο και το αιτιατό του πεζογραφήματος". Βλ. Π. Μουλλάς, "Ο σαρκασμός του Μερφιστοφελή", *Για τη μεταπολεμική μας πεζογραφία: Κριτικές καταθέσεις*, Αθήνα, Στιγμή, 1989, σ. 45 (Α' δημοσίευση *Διαγώνιος*, τχ. 1, 1961).

13. Την αναλογική σχέση αφήγησης - περιγραφής επισημαίνει η Γεωργία Φαρίνου-Μαλαματάρη σε κάποια διηγήματα του Παπαδιαμάντη, όπου η περιγραφή λειτουργεί ως οργανωτικό πρότυπο της αφήγησης. Βλ. Γ. Φαρίνου-Μαλαματάρη, *Αφηγηματικές τεχνικές στον Παπαδιαμάντη: 1887-1910*, Αθήνα, Κέδρος, 1987, σ. 163.